

גיליון מס' 5

ברכות ל"ל-ל"ו

ז' - י"ג שבט, שבוע פרשת בשלח, תש"פ

כוונה בתפילה (ל ע"ב; לד ע"ב)

בברייתא אחת נאמר שיש לכוון בכל תפילת העמידה שהיא עיקר התפילה, ואם אדם יודע על עצמו שאינו מסוגל שלא יתפלל. בברייתא אחרת נאמר שיש לכוון לפחות בברכה אחת. האם הברייתות חולקות או סותרות זו על זו? האם הן משלימות? הרמב"ם פסק גם כן שתי הלכות מרכזיות בענין. על חובת הכוונה בתפילה והאיסור להתפלל ללא כוונה, וכן פסק שמי שהתפלל ברכה אחת לא צריך לחזור ולהתפלל. אחרונים הבינו שיש סתירה בדברי הרמב"ם והסבירו באופנים שונים את שיטתו. במהלך הדיון נעסוק בשאלה מה היא הכוונה הרצויה, במה להתכוון, ומה המשמעות של כוונה בברכה אחת.

ברכות ל ע"ב

רבי חייא בר אבא צלי והדר צלי. אמר ליה רבי זירא: מאי טעמא עביד מר הכי? אילימא משום דלא כוון מר דעתיה, והאמר רבי אליעזר: לעולם ימוד אדם את עצמו - אם יכול לכוין את לבו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל.

ברכות לד ע"ב

המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת. אמר רבי חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי: באבות.

תוספות ברכות לד ע"ב ד"ה יכוין

יכוין לבו באחת מהן - והא דאמר' בסוף פרק תפילת השחר (דף ל:): לעולם ימוד אדם דעתו, אם יכול לכוין יתפלל, ואם לאו אל יתפלל? יש לפרש התם נמי באחת מהן.

מאירי, ברכות ל ע"א-ע"ב

תפלה צריך אדם בה כונה יתרה. ולעולם ישתדל אדם בעצמו כשירצה להתפלל שימצא דעתו מתישבת להתכוין. ואם מכיר בעצמו שאין יכול לכוין, אל יתפלל. התפלל ולא כיון דעתו בכל התפלה לא יצא וצריך לחזור ולהתפלל, וכמו שאמרו בר' חייא בר אבא דצלי והדר צלי, ונתברר להם שמצד כונה היה. ויש חולקים בזה אלא בברכה ראשונה כמו שיתבאר בפרק אין עומדין בסופו (ברכות לד ע"ב).

...מה שכתבנו שאם אין אדם מוצא עצמו בדעת מכוונת שלא יתפלל, גדולי עולם הורו שלא נאמר כן אלא בדורות הראשונים שהחסידות צפון בלבם והכונה מצויה להם. אבל בדורות הללו שאין הכוונה מצויה כל כך, ישתדל אדם להתפלל בכוונה כמה שאפשר לו ויחוש לעצמו מעונש הדין. ומ"מ אל יפטור עצמו בטענה רעועה לומר שאינו יכול לכוין. אלא יתפלל ויכוין במה שאפשר לו. ולעולם ישים אדם יראת שמים לנגדו, ואם עשה כן לא במהרה הוא חוטא.

• הסבר את שתי הגמרות, על פי תוספות ועל פי המאירי. ציין את ההבדל בין התוספות.

למאירי.

רמב"ם הלכות תפילה ד, א, טו-טז

א. חמשה דברים מעכבין את התפלה אף על פי שהגיע זמנה: טהרת ידיים, וכיסוי הערוה, וטהרת מקום תפלה, ודברים החופזים אותו, וכוונת הלב.

טו. כוונת הלב כיצד? כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה. ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משובשת ולבו טרוד, אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו.

טז. כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה. לפיכך צריך לישב מעט קודם התפלה כדי לכונן את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו.

רמב"ם הלכות תפילה י, א

מי שהתפלל ולא כיון את לבו - יחזור ויתפלל בכוונה. ואם כיון את לבו בברכה ראשונה, שוב אינו צריך.

• הסבר את הסתירה שיש בין דברי הרמב"ם בהלכות תפילה בפרק ד, לבין דברי

הרמב"ם בהלכות תפילה בפרק י.

• יישב את הסתירה בדברי הרמב"ם.

הרב חיים מבריסק, הסביר את דברי הרמב"ם בשני הפרקים. בדבריו דנו אחרונים רבים (דבריהם מופיעים בספר גליונות הגר"ח, עמ' יח-כז). להלן יובאו דברי החזון איש על ר' חיים, ואחריהם הסברו של הראי"ה קוק לברייתות ולרמב"ם.

חידושי ר' חיים הלוי, הלכות תפילה ד, א

ונראה לומר דתרי גווגי כוונות יש בתפלה. [1] האחת כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה. [2] ושנית שיכוון שהוא עומד בתפלה לפני ה', כמבואר בדבריו שם [הל' תפילה ד, טז]: "ומה היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו עומד לפני השכינה". ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה, רק שהוא מעצם מעשה התפלה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ה' ומתפלל אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה. ועל כן מעכבת כוונה זו בכל התפלה, דבמקום שהיה מתעסק דינו כלא התפלל כלל, וכאלו דלג מלות אלה, והלא ודאי דלענין עצם התפלה כל הי"ט ברכות מעכבין.

ורק היכא שמכוון ומכיר מעשיו ויודע שהוא עומד בתפלה, אלא שאינו יודע פירוש הדברים שזה דין מסוים רק בתפלה לבד, הוספת דין כוונה. בזה הוא דאיירי הסוגיא דברכות [לד ע"א]: "המתפלל צריך שיכוון לבו בכל הברכות ואם אינו יכול לכוון את לבו בכלם יכוון באחת מהן, אמר ר' חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי: באבות".

...והנה בהל' תפילה (ד, טו) גבי כוונת שיוודע שהוא מתפלל כתב הרמב"ם: "כוונת הלב כיצד? כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה. ואם התפלל בלא כוונה, חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משובשת ולבו טרוד, אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו".

ובהלכות תפילה (י, א) שם לא כתב הרמב"ם רק חד גוונא "מי שהתפלל ולא כיון לבו יחזור ויתפלל בכוונה", ואינך תרי בבי - שימוד דעתו אם יכול לכוון, וכן הא דבלא כיון הוי כלא התפלל, השמיט. ונראה דדעת הרמב"ם דשני מחלקות הן בתפלה. [1] זאת הכוונה שהוא מכוון ומכיר שהוא עומד בתפלה דזה הוי משום דין מתעסק ומשום דין מצות צריכות כוונה, דזה הדין והעיכות הלא נוהג בכל התורה ובכל המצות לחוד. [2] וכונת פירוש המלות לחוד.

ותרי גווני חיובי המה בתפלה [1] מחויב הוא לכוון שהוא עומד בתפלה משום דלא שניא תפלה משאר המצות, [2] ומחויב הוא בכוונת פירוש הדברים משום חובת כוונה המסוים רק בתפלה. ושני החיובים אין מעכבין זה את זה, אלא דיוצא מזה ממילא. דאם הוא מתעסק או חסר לו דין כוונה של כל המצות, אם כן הרי בטל עיקר המצוה, וממילא דהרי הוא כלא התפלל, ואם אינו יכול לכוון אל יתפלל כיון דאין זה תפלה כלל. אכן בחובת כוונה של פירוש הדברים, כיון דהויא מסוימת רק בתפלה, על כן אמרינן דאע"ג דאינו יכול לקיימה, מ"מ שפיר חיילא עליה חובת תפלה שיעשה אותה ככל המצות ואית בה דין תפלה.

- הסבר ע"פ הרב חיים מבריסק, את שתי החובות שיש בתפילה, ובסס את החובות הללו על דברי הרמב"ם בפרק ד ובפרק י.
- הסבר את ההוכחה לדבריו מכך שהרמב"ם לא כתב (בהל' תפילה י, א) שתי הלכות: [א] שימוד דעתו אם יכול לכוון, [ב] אם לא בלא כיון הרי הוא כמי שלא התפלל.
- מה הס' ההבדלים בהלכות בנוגע לשאלה האם עליו לחזור או לא כשלא כיוון, ומדוע יש הבדלים בהלכות.

הרב אברהם ישעיהו קרליץ, חזון איש, על ר' חיים מבריסק, רמב"ם הלכות תפילה ד, א

ר' חיים בד"ה ונראה: "ועל כן מעכבת כוונה זו בכל התפילה". זהו דבר שאי אפשר, דבשעה שמתעשת ולבו מהרהר בדבר מן הדברים, ודאי יש כאן היסח הדעת מכוונה שכתב הרמב"ם, וכבר אמרו (בבא בתרא קסד ע"ב) דעיון תפילה אין אדם ניצול מהן בכל יום. [אמר רב עמרם אמר רב שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום: הרהור עבירה, ועיון תפלה, ולשון הרע". תוספות שם ד"ה עיון: "נראה לרבי דעיון תפלה שהוא רע, שאינם מכוונים תפלתם כדאמרי' (שבת קכז ע"א) ב'אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה... ועיון תפלה'. ומזה אין אדם ניצול בכל יום, שאין שום אדם יכול לכוין בתפלתו היטב"].

...ואפשר כוונת הגאון ז"ל בשעה שעומד להתפלל וכל התפילה סתמא לשמה, ואם כן לא שייך לדון אי סגי באבות.

ולולי דברי הגאון ז"ל יש לומר דהרמב"ם (הל' תפילה ד, א) בעיקר התפילה איירי וענינה. אבל שיעור שחייבו חכמים לעכב פירש בפרק י (הל' תפילה י, א). וכן בגמרא לא תניא בחד דוכתא. ויש בדברי הר"מ העתק מאמרי חז"ל בהפלגת הכוונה אבל אין כולם מעכבים, ואם עמד מתוך ההלכה שאינה פסוקה אינו חוזר ומתפלל, וכן כיו"ב.

וכל אדם העומד להתפלל לא שייך בו מתעסק, דלעולם יש לו ידיעה כהה שהוא תפילה לפניו יתברך, אלא שאין לבו ער כל כך ובידיעה קלושה סגי בדיעבד, אלא שאינה רצויה ומקובלת כל כך.

- הסבר את שאלת החזון איש על הסברו של ר' חיים מבריסק? מדוע "זהו דבר שאי אפשר"? הסבר את ההוכחה של החזון איש לדבריו מדברי הגמרא והתוספות בבבא בתרא.
- השב על שאלתו של החזון איש על ר' חיים מבריסק.
- הסבר את ביאורו של החזון איש לדברי הרמב"ם בפרק ד ובפרק י.

הראי"ה קוק, מצוות ראייה, אורח חיים סי' א, ד (עמ' ד-ה)

לעניות דעתי נראה, דהרמב"ם סבירא ליה דסוגיין דסוף פרק תפילת השחר (ברכות ל ע"ב) "אמר רבי אליעזר: לעולם ימוד אדם את עצמו. אם יכול לכיין את לבו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל", פליגא אברייתא (ברכות לד ע"ב) ד"אם אינו יכול לכוין בכולן, יכוין את לבו באחת". דמסתבר להרמב"ם דאם איתא דכשאינו יכול להתכוין אלא כי אם באחת רשאי להתפלל, ודאי מסתבר דמכל מקום הדבר ראוי שאם אחר כך נתחוללה דעתו עליו ויכול להתפלל תפילת נדבה, טוב הדבר, כיוון שעל כל פנים תפילה בלא כוונה אינה תפילה, אם כן מאי קשי לר' זירא שם (ברכות ל ע"ב): "אמר ר' חייא בר אבא דצלי והדר צלי", דילמא מעיקרא לא כיוון דעתו כי אם באבות, ואחר כך מצא עצמו דעתו שיכולה להתכוון בכולן, הדר צלי על כל פנים בתורת נדבה. והדין נותן שיכול להתפלל בכי האי גוונא אפילו בלא חידוש, דאין לך חידוש גדול מזה שמתפלל בכוונה מה שלא התפלל כן לפני זה.

ומשום הכי סבירא ליה להרמב"ם דברייתא (ברכות לד ע"ב) דאיתא "המתפלל צריך שיכוון ליבו" בסתמא משמע בכולן, חולקת אברייתא זו (ברכות ל ע"ב), ואמוראי פסקי כוותיה. ולא סבירא ליה כמו שכתב תוספות (ברכות לד ע"ב ד"ה יכוין) דלעיל נמי באחת. על כל פנים היה נראה דלדעת הרמב"ם איסורא איכא בתפילה שלא בכוונה.

...ובאמת מלשון הברייתא (ברכות לד ע"ב) נראה דלכתחילה גם כן יכול להתפלל אם יכול לכוון באחת מהן, והרמב"ם רק לענין דינא דאין צריך לחזור ולהתפלל, אבל לא כתב דיכול להתפלל כשאינו יכול לכוין אלא באחת. על כן נראה כמו שכתבתי לעיל, דסבירא ליה להרמב"ם דעל כל פנים מוכח מסוגיא הנ"ל (ברכות ל ע"ב), דלכתחילה אסור להתפלל כשאינו יכול לכוון בכולן, אלא דבזה אין מוכח דפליגי אהא ברייתא, דעל כל פנים יוצא כשכיוון באחת אע"ג דעביד איסורא.

- מדוע הסיק הראי"ה קוק שהרמב"ם סבר שהברייתות אינן תואמות? באיזה אופן היה ניתן להתאים בין הברייתות?

- בברייתא (ברכות לד ע"ב) נאמר: "המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת".
- הרמב"ם (הלכות תפילה י, א) פסק: "מי שהתפלל ולא כיון את לבו - יחזור ויתפלל בכונה. ואם כיון את לבו בברכה ראשונה, שוב אינו צריך".
- הסבר את ההבדל המהותי בין הכתוב בברייתא לבין פסיקתו של הרמב"ם.
- סכם את הבנתו של הראי"ה קוק את שיטת הרמב"ם. התייחס לשאלות הבאות: באיזה מצב אסור לאדם להתפלל, מה עליו לעשות אם בכל זאת התפלל באותו מצב, ומה הדין אם כשהוא התפלל, הוא כיוון בברכה ראשונה.

הלכה למעשה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קא סעיף א

המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואם אינו יכול לכוין בכולם, לפחות יכוין באבות; אם לא כיון באבות, אף על פי שכיון בכל השאר, יחזור ויתפלל.
הגה: והאידינא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין, אם כן למה יחזור (טור).

משנה ברורה שם ס"ק ב

שיכוין בכל הברכות - היינו פירוש המילות. על כן מה נכון מאוד להמונים שילמדו פירוש המילות של כל התפלה, ועל כל פנים של ברכת אבות ומודים בודאי יש חיוב עליו לידע ביאורו.

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, אורח חיים סימן קא, סעיפים א-ג

התפלה היא במקום קרבן, לפיכך צריך להזהר שתהיה התפלה בכונה טהורה דוגמת הקרבן, ולא יערב שום מחשבה אחרת בתפלתו. דכשם שהמחשבה פוסלת בקרבן, כך החושב בתפלתו מחשבות זרות שאינם מעניין התפלה. וכל תפלה שאינה בכונה אינה תפלה. וכן אמרו: תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ולכן צריך המתפלל לכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאילו שכינה כנגדו, ויסיר ממנו כל המחשבות המטרידות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו. ויחשוב אילו היה מדבר עם מלך בשר ודם כמה היה משתדל לסדר דבריו ולכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא בוחן לבות וכליות וחוקר כל המחשבות. ולכתחלה צריך לכוין בכל הברכות שבתפלת שמונה עשרה, ואם אינו יכול לכוין בכולן, יכוין לפחות בברכה הראשונה, שהיא ברכת "אבות". ואם לא כיון באבות וסיים תפלתו, דעת מרן השולחן ערוך שצריך לחזור ולהתפלל. אבל אין המנהג בזה כדברי מרן, שסומכים על דברי הטור והרמ"א, שבזמן הזה אין לחזור להתפלל בשביל חסרון כוונה, שהרי אף אם יחזור קרוב הדבר שלא יכוין.

ב. ומכל מקום מי שרגיל תמיד לכוין בתפלתו, ועל כל פנים באבות, ויקר מקרהו שפעם אחת לא נתכוון אפילו באבות, רשאי לחזור ולהתפלל בכונה. ועל צד היותר טוב יעשה כן בדרך תנאי,

ויאמר: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה תפלה זו לחובתי, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה". ואין צריך לחדש בה דבר. ויתאמץ לכוין בתפלה, ולכל הפחות ב"אבות".

ג. קודם שיתחיל להתפלל צריך שיכוין בלבו שהוא עומד ומתפלל לפני הקדוש ברוך הוא, והשכינה כנגדו. ובעת התפלה עצמה יכוין פירוש המלים שמוציא בפיו. ויש אומרים שאם לא כיון שהשכינה כנגדו בכל הברכות שבתפלה, כל ברכה שלא נתכוון בה כוונה זו, נחשב כאילו דיגל הברכה ההיא, ולא יצא ידי חובת תפלה. אולם העיקר להלכה שבדיעבד אין כוונה זו מעכבת. ולכן אף השרידים אשר ה' קורא שמכוונים פירוש המלים שבתפלה, אינם נזהרים לחשוב כוונה זו בכל הברכות שבתפלה, כי כוונה זו נכללת במשמעות הברכה הראשונה, ועל דעת הברכה הראשונה נמשכות שאר הברכות.

אמונה

רבי חיים מוולוז'ין, נפש החיים, שער ב

אמר המגיד להבית יוסף באזהרה ב' שבריש הספר מגיד מישרים: "ליזהר מלחשוב בשעת תפילה בשום מחשבה, אפילו של תורה ומצוות, כי אם בתיבות התפילה עצמם". דוק בדבריו שלא אמר לכוון בכוונת התיבות. כי באמת בעומק פנימיות כוונת התפילה, אין איתנו יודע עד מה, כי גם מה שנתגלה לנו קצת כוונות התפילה מרבתינו הראשונים ז"ל קדישי עלינו, ועד אחרון הרב הקדוש איש אלוקים נורא האריז"ל, אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים, אינם כערך אף כטיפה מן הים כלל נגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנסת הגדולה מתקני התפילה, שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים.

...אלא העיקר בעבודת התפילה, שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפילה, יצייר לו אז במחשבתו אותה תיבה באותיותיה כצורתה ולכוון להוסיף על ידה כח הקדושה שיעשה פרי למעלה להרבות קדושתם ואורם... שלכן נקראת התפילה "דברים שברומו של עולם" (ברכות ו ע"ב), שכל תיבה בצורתה ממש היא העולה למעלה מעלה, כל אחת למקורה ושורשה, לפעול פעולות ותיקונים נפלאים.

הראי"ה קוק, מוסר אביך, הקדמה, עמ' יט-כ

כל זמן שלא ילמד לעצמו שתתברר לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל ומעלת הארץ הקדושה וההשתוקקות הראויה לכל איש ישראל לבנין המקדש וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי אפשר לטעום טעם עבודה. שהרי כיון שחז"ל אמרו על פסוק "ולעבדו בכל לבבכם": "עבודה בלב זו תפלה", אם כן התפלה היא בחינת העבודה ואינו ראוי לעבודה כי אם כשיהיה במצב דעת יראת ה' כל כך עד שיהיו עניני התפלה קרובים אל לבבו.

ואם לא ידע מעלת נפשו, איך יתפלל ברצון שלם והרגשת חסרון שיחנהו השי"ת דעה בינה והשכל, כיון שאינו מכיר, אחרי שיש לו עושר וכבוד וכל טוב, מה חסר לו אם ח"ו לא ישכיל ויבין? אם כן צריך ללמוד ולהעמיק עד שיצויר לו בבירור וידיעה שלמה גודל חסרונו לדעה בינה והשכל יצמא לזה ויתפלל באהבה מקירות לב שיחנהו השי"ת בזה, וה' הטוב לא ימנע טובו להולכים בתמים.

ואם לא ידע מעלת ישראל, איך יתפלל בלב שלם על גאולתם? שודאי אין הכונה הרצויה בתפלת ברכת גואל ישראל רק על מכאובי נפשו שמרגיש מצד עצמו מעול הגלות, כי ענין הברכה מעיד שהרצון בה מצד מעלת ישראל וקדושתם.

ואם לא ישכיל מעלת הארץ הקדושה וסגולתה וקדושתה, איך יתפלל על בנין ירושלים? והתפלה היא דוקא מקירות הלב כשמרגיש שהוא חסר בדבר. והנה התפלה היא בדיקה גדולה לאדם אם הוא מטהר נפשו באמת כרצון יוצרו יתברך ואם הוא קרוב לעשות רצונו כרצון קונו.

על כן מאד חייב האדם להזהר שלא ימשך אחר רצון עצמו בהנאות הגוף ממאכל ומשתה וכיו"ב, כי יוטבע בו טבע החמרי עד שלא ירגיש בעצמו שהדברים האמתיים הקדושים חסרים לו, ואם כן יאבד תפלתו שהיא כלל גדול בעבודה, כי כיון שמתנחם במה שיש לו לאכול ולשבעה וכאלה ההבלים, לא יצייר בהתפללו בשבח "עלינו לשבח" ו"על כן נקוה", שיתוקן עולם במלכות שדי והאלילים יכרתו והרשעים יפנו אליו יתברך. כי מה יזיקו האלילים לאשר עיניו ולבו למלאות כרסו מעדנים, ובהיות ציורי התאוה בלבבו לא ישכיל ולא יבין.

על כן יתחזק האדם ויתחכם ויראה עצה לנפשו, ומאלהי החסד והרחמים החפץ בשלמותנו, שזהו כבודו ותפארתו, נבקש ונשפך שיחנו ידריכנו בנתיבתו ויאר לנו באורו הגדול, שנדע ונשכיל מה הוא יתברך דורש מאתנו ומהו הישר והטוב ללכת בדרכיו.